

L'APORTACIÓ DE LA CARTOGRAFIA A L'ESTUDI DE LA CIUTAT DE GIRONA I DEL SEU TERRITORI EN ÈPOCA CAROLÍNGIA

JORDI BOLÒS

Universitat de Lleida

VÍCTOR HURTADO

Universitat de Barcelona

ELS "ATLES DELS COMTATS DE LA CATALUNYA CAROLÍNGIA"

Actualment ja gairebé tothom està d'acord pel que fa a la importància que pot tenir la cartografia històrica, no tan sols pel fet d'ésser un bon complement dels estudis històrics sinó també pel fet de poder arribar a ésser una font d'informació per ella mateixa. Sortosament, ja han restat endarrere els anys, no pas gaire llunyans, en què la major part dels llibres i dels treballs d'història fets a Catalunya no incloïen cap mapa o gairebé no en contenien cap. Al segle passat, el renaixement dels estudis de la història de Catalunya no va anar pas lligat al desenvolupament de la realització d'uns atles o d'uns mapes on es representés d'una manera detallada allò que s'estava estudiant, tal com s'esdevingué en altres països europeus, com Anglaterra, França, Alemanya o, fins i tot, Escòcia. Aquest gran buit, sortosament, ha estat omplert al llarg de la segona meitat del segle XX i, sobretot, durant els seus dos darrers decennis. Ha augmentat molt el nombre de mapes que acompanyen els estudis sobre totes les èpoques, s'han fet diversos atles notables sobre la història de Catalunya i dels Països Catalans i, fins i tot, s'han fet atles sobre èpoques molt

concretes de la nostra història, com poden ésser els segles anomenats carolin-gis, a la fi del primer mil·lenni.

Dins la col·lecció “Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia”, l’any 2000, ha sortit editat el volum *l’Atles del comtat de Girona (785-993)*. El 1999, havia sortit publicat el llibre *Atles dels comtats d’Empúries i Peralada (780-991)* i, un any abans, el volum *Atles del comtat de Besalú (785-988)*.¹ Cadascun d’aquests volums inclou un gran nombre de mapes, que podem repartir en tres grans apartats. Un primer conjunt és format per tots els mapes toponímics; un segon conjunt, pels mapes econòmics i de poblament, i el darrer conjunt, pels mapes de dominis i de límits administratius. La informació que s’inclou en aquests mapes prové d’un buidatge exhaustiu de la documentació conservada i relacionada amb aquesta època. Alguns mapes, com els de topònims i els de dominis, són a escala 1:100.000, fet que permet d’oferir un gran detall a l’hora de situar tots els noms de lloc esmentats als documents i també a l’hora de reconstruir els límits de les terres que depenien dels diferents senyors.

Després de l’elogi teòric que hem fet de la cartografia històrica, al llarg de les properes pàgines intentarem d’assenyalar aquells aspectes que creiem que podem conèixer més bé gràcies a la realització dels diferents mapes inclosos en aquests tres volums. Evidentment, el centre de la nostra exposició serà Girona i el seu territori.

GIRONA COM A CENTRE D’UN COMTAT I D’UN BISBAT

La realització d’aquests atles ens permet, en primer lloc, d’apropar-nos a realitats que poden semblar molt llunyanes de nosaltres i, per tant, difícils d’abastar, de precisar, a partir dels nostres coneixements. Permet, per exemple, adonar-nos gràficament de quin era l’espai que depenia de la ciutat de Girona. Podem establir tres nivells en aquest lligam entre la ciutat i el seu entorn: el bisbat, el comtat i un territori o demarcació propers. D’aquests tres, el darrer és el més difícil de delimitar.

El bisbat de Girona incloïa la superfície de quatre comtats: Girona, Besalú, Empúries i Peralada. S’estenia —i s’estén— des de l’Albera fins al Montnegre i des de la conca més alta del Ter fins a la mar. Immediatament des-

¹ Aquests tres volums són fets pels que signen aquestes ratlles i han estat publicat per l’editorial Rafael Dalmau editor, de Barcelona.

prés de fer aquesta afirmació i després de traslladar aquesta informació sobre un mapa (ACG, 75), ens podem plantejar unes quantes qüestions.² D'una banda, quina part d'aquest espai depenia del bisbat d'Empúries que va existir en època visigòtica? A part dels comtats d'Empúries i Peralada, aquest bisbat va incloure també el comtat de Besalú? Els documents, d'una manera gairebé sorprenent, no en diuen res dels límits. Si deixem, però, que parlin la topografia i les relacions econòmiques podem pensar que afirmar-ho no és pas cap disbarat. Les vies del bestiar encara modernament anaven de la més alta conca del Ter fins a l'Alt Empordà, seguint una línia paral·lela al riu Fluvià. Des de l'inici dels temps històrics, les relacions entre les planes agrícoles de l'Empordà i les valls més boscoses de la Garrotxa eren intenses. D'altra banda, per entendre la causa per la qual tota la vall de Camprodon depenia del comtat de Besalú hem de parlar també de les relacions de transhumància que ja hi devia haver, a l'alta edat mitjana, entre les calmes i muntanyes que hi ha en aquesta vall on neix el Ter i les pastures de les terres baixes de l'Empordà.³ Malgrat aquesta proposta agosarada sobre els lligams entre els comtats d'Empúries i Peralada, cal ésser conscients que és molt perillós fer servir un mètode regressiu per a una època anterior a la carolíngia, segles dels quals gairebé no sabem res de res. Certament, els mapes de l'atles ens descobreixen amb molt de detall un territori que abans del 785 ens és ben desconegut. Seria totalment impensable fer un atles de la Catalunya visigòtica, fins i tot si reduïssim moltíssim el detall (i només els mètodes arqueològics i cartogràfics ens poden ajudar a omplir en part aquest gran buit).

El comtat de Girona s'estenia, al nord, des del coll de Bas fins a la boca del riu Daró, tot passant pel sud de Banyoles, per Flaçà i la Bisbal. A l'oest, s'estenia des dels cingles del Far fins a Arenys, agafant les valls d'Amer i Anglès i les de Santa Coloma de Farners i d'Arbúcies. El límit sud-est era el litoral marítim. Com en relació amb els límits del bisbat, el fet de traslladar detalladament els límits del comtat sobre un mapa ens facilita la possibilitat d'adonar-nos d'una sèrie de realitats que poden semblar sorprenents o difícils de justificar. Així com hi ha molts límits lògics, hi ha també molts límits que costen d'entendre. Algunes de les qüestions que ens podem plantejar en fer un

² A les properes pàgines farem servir les abreviatures següents: ACG: *Atles del comtat de Girona (785-993)*.- ACB: *Atles del comtat de Besalú (785-988)*.- ACEP: *Atles dels comtats d'Empúries i Peralada (780-991)*. La xifra que acompanya aquestes sigles correspon a la pàgina.

³ J. BOLÓS, "Dominis monàstics i organització del territori a l'edat mitjana", *Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, III, 1999-2000, mapa 5 (en curs de publicació).

mapa del comtat són, per exemple: per què, al límit occidental, no inclou les valls d'Osor i de Susqueda? Per què el límit nord no s'estengué fins a Banyoles i agafà tota la conca del Terri? Per què al costat de la Bisbal hi ha un entrant del comtat d'Empúries? Per què el límit sud s'estén fins a Arenys (ACG, 62), encara que els lligams d'aquesta població amb la seu episcopal barcelonina eren molt forts? Sabem que en alguns casos això era així a causa d'una tradició precedent. Així, per exemple, segurament els lligams entre Osor i la resta del comtat d'Osona cal cercar-los en una època molt reculada, força anterior a la medieval. No sempre, però, es pot assegurar una justificació semblant. D'altra banda, és molt perillós de voler cercar la justificació en èpoques anteriors, quan és molt difícil de saber com eren les coses.

Un tercer nivell d'àrea d'influència de Girona molt més difícil de delimitar amb precisió és el del territori, la demarcació que depenia de la ciutat. Mentre coneixem d'una manera detallada els límits del comtat, encara que no entenguem exactament per què passen per on passen, no sabem quins eren els límits exactes de la demarcació que podem intuir que hi havia al voltant de la ciutat gironina. Amb tot, si gosem dibuixar ni que sigui d'una manera aproximada una demarcació és a partir de l'existència d'uns elements positius, que ens inclouen uns espais, i d'uns elements negatius, que ens permeten d'excloure'n uns altres. Ens apropem al coneixement dels límits d'aquest territori, per exemple, en veure les parròquies que depenien directament de la seu episcopal, segons un document del 887. També podem conèixer la seva extensió en descobrir, a una certa distància de Girona, uns castells, que ja existien a l'alta edat mitjana, com poden ésser els de Tudela o de Montagut. Finalment, per exclusió, podem suposar que territoris com el que hi havia al voltant de Caldes, antiga ciutat romana, o com les valls d'Amer i Anglès, del Terri o de Santa Coloma de Farners, tenien una personalitat diferenciada. En relació amb alguns territoris més propers els dubtes són més grans: hi havia un territori de Cartellà, malgrat la proximitat amb la capital, o bé hi havia un territori de Mollet i un de Cassà? Deixarem obert l'interrogant, tal com hem fet a l'atles (ACG, 67), on hem delimitat la partió amb una línia discontinua.

PERVIVÈNCIES DEL PASSAT I NOVETATS: TOPÒNIMS I PAISATGES

Una de les poques maneres que tenim per apropar-nos al coneixement d'allò que hi havia abans de l'època carolíngia, sense fer ús de mitjans arqueològics, és mitjançant els treballs arquemorfològics i mitjançant els estudis

toponímics.⁴ Així com en estudiar els topònims que trobem als documents carolingis es pot assenyalar que alguns foren creats en època preromana, d'altres en època romana i d'altres al llarg de l'alta edat mitjana, de la mateixa manera una adequada lectura de mapes i ortofotomapes detallats pot permetre de saber que certs elements del paisatge són d'època romana, d'època visigòtica o d'època carolíngia, per exemple. Primerament parlarem d'aquest aspecte i després d'allò que podem aconseguir mitjançant l'estudi dels topònims.

Si traslladem sobre un mapa o un ortofotomapa la informació que ens donen alguns documents, on se'ns descriuen d'una manera detallada alguns límits de pobles o de dominis o bé les formes d'alguns camps, podem arribar a alguns resultats sorprenents. Podem veure que molts dels límits de pobles d'època carolíngia, allà on hi hagué un procés de centuriació, coincideixen amb *limites* de centúria. També trobem que moltes vegades les poblacions medievals foren situades precisament en la cruïlla d'aquests *limites*. Així mateix, podem quedar sorpresos de la gran quantitat de coincidències amb elements d'èpoques precedents a la medieval que trobem en els límits dels camps o en el traçat de les vies que hi havia en època carolíngia i que, en alguns casos, han arribat fins a l'actualitat.

Pel que fa al primer aspecte s'han fet algunes intents de relacionar el paisatge medieval amb el d'èpoques anteriors, en relació amb els comtats d'Empúries i de Peralada (ACEP, 45), i també en relació amb la contrada de Mollet i Flaçà al Gironès.⁵ En aquest segon cas, a més anàrem molt més enllà, ja que intentàrem de reconstruir els camps i els límits d'un vil·lar carolingi (ACG, 47).⁶ Un treball d'aquestes característiques permet de diferenciar uns llocs de poblament que molt probablement ja existien en un moment anterior, com Sant Joan de Mollet, Flaçà, potser Rissec, Bordils, etc., d'un indret que

⁴ Pel que fa als estudis arqueomorfològics, cal esmentar els treballs de G. Chouquer, centrats sobretot en l'època romana. Pel que fa a Catalunya, cal esmentar la notable aportació: J. M. PALET, *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època iberoromana i l'altmedieval. Segles II-I aC - X-XI dC*, Estudis i Memòries d'Arqueologia de Barcelona, Barcelona, 1997; J. M. PALET, "Dinàmica territorial de l'antiguitat a l'edat mitjana a Catalunya: arqueomorfologia i estudi de casos", *Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, III, Lleida, 1999-2000 (en curs de publicació).

⁵ J. BOLÒS, "Paisatge, poblament i societat a Catalunya entorn de l'any 1000", a Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del 1r mil·lenni, Vic, 1999, ps. 255-286.

⁶ Vegeu també: J. BOLÒS, "El naixement d'un vil·lar medieval: Moredell (Gironès) en època carolíngia", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia. Volum d'homenatge al Dr. Manuel Riu*, Barcelona (en curs de publicació).

es creà de bell nou en època carolíngia, el vilar de Moredell. De fet, mentre, en aquest cas, els camps dels llocs amb una possible tradició antiga s'adaptaven bàsicament a les formes quadrangulars, típiques dels indrets on hi havia hagut una centuriació, els camps nous prenen formes més arrodonides i s'intercalaven entremig de terres boscoses o al llarg dels rius i rieres.

Una altra manera de trobar, en època carolíngia, restes d'elements que pertanyen a etapes anterior és fent un estudi dels topònims. En aquest cas del comtat de Girona, trobem la pervivència de noms d'èpoques preromanes en els noms de rius, d'algunes muntanyes o en relació amb algunes poblacions importants, que havien tingut una tradició antiga (ACG, 34). Per contra, el nombre de topònims creats en època romana és molt més gran a la rodalia de Girona i al llarg del riu Ter.

De vegades, topònims romànics, creats durant el primer mil·lenni, també ens poden aportar molta informació sobre realitats carolíngies o bé força anteriors. Alguns noms ens parlen de pervivències antigues (com *Matre Magna* [Madremanya]), de límits vells (*Bonla, Ficturo* [Fitor], potser *ipsa Archa*), de migracions de població (*Tolosella, Wascones*), de creació de nous llocs de poblament (*Villa Nova*), etc. (ACG, 37).

Així mateix, l'anàlisi de les advocacions de les esglésies pot donar informació molt interessant sobre l'antiguitat dels llocs de culte i, d'una manera indirecta, dels llocs de poblament, com ja veurem més endavant.

ACTIVITATS ECONÒMIQUES

Fer un mapa econòmic de l'època medieval és difícil, i encara ho és més si el temps que es vol representar són els segles de l'alta edat mitjana. La quantitat d'informació que tenim és molt limitada i sovint és exposada als documents d'una manera reiterativa. No permet, evidentment, de saber ni la producció real dels diversos productes, en els diversos llocs, tant si són productes conreats com si són de tipus ramader, com si són fruit de les activitats artesanals. Quan es féu l'*Atlas de la France de l'An mil*, les úniques informacions reflex d'una realitat econòmica que hom gosà incloure als mapes dedicats als "elements econòmics i preurbans", a part d'indicar si la població era urbana o bé era un centre preurbà, fou indicar l'existència dels burgs, les fires i els mercats, dels ponts, ports i passos, de les zones de pesca, els peatges, les seques, de la producció de terrissa i de les zones d'extracció d'alguns produc-

tes, com la sal o el ferro.⁷ Només al mapa dedicat a l'espai català es representà aproximadament la xarxa de vies.

Als *Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia*, fets a una escala molt diferent, hem intentat d'anar més enllà en l'intent d'aproximació a les realitats econòmiques de l'època. Hem fet dos mapes dedicats a aspectes econòmics: un de dedicat al bosc, les pastures i els conreus, i l'altre, al transport i la indústria.

A partir dels documents, sabem que, en relació amb la major part dels indrets, hi havia terres de conreu de cereals, vinyes, horts o fruiters i que, en algun lloc, hi havia boscs, prats i pastures. Excepcionalment, ens diuen que hi havia rompudes o desforestacions o que els senyors hi tenien drets de cacera d'animals de caça major o d'ocells. En el mapa dedicat al bosc, les pastures i els conreus, també hem traslladat tota la informació que podem treure de la toponímia. Certs noms de lloc ens parlen de camps de sègol o de diversos fruiters (nesplers, figueres, oliveres). També ens parlen sovint de comunitats vegetals poc o molt degradades a causa de la pressió antròpica (esbarzers, falgueres, brugueres, farigoles, canyes). Així mateix, en algun cas, ens mostren quins eren els arbres que cobrien els boscs (pins, alzines, roures, castanyers, faigs) o que hi havia en un indret determinat (llorers). Certament no és pas una informació exhaustiva, però sí que ens aproxima més a la mena de paisatge que hauríem trobat fa mil anys.

Un altre mapa, força detallat, en relació amb cada comtat, és dedicat a les vies de comunicació i a les activitats extractives i de transformació. En aquest mapa hi són representades totes les vies que trobem documentades (línia contínua) o que creiem que per altres motius havien d'existir (línia discontinua). Traslladar la informació documental sobre un mapa ens permet d'entendre moltes coses sobre com s'organitzava el territori.

L'esment de molins, representats en aquest mateix mapa, depèn en gran part del tipus de document que s'ha conservat. El mapa de l'*Atles del comtat de Girona* és molt interessant per veure el gran nombre de molins que en aquesta època hi havia al voltant de la ciutat gironina (ACG, 45). No reflecteix, però, prou bé la dispersió d'aquestes indústries per tot el territori i en relació amb els principals llocs de poblament, tal com veiem clarament a l'*Atles del comtat de Besalú*. A Besalú no sols es concentraven al voltant de la capi-

⁷ M. PARISSÉ (dir.), *Atlas de la France de l'An mil*, Picard, París, 1994.

tal, ans també al llarg del riu Fluvià, del Llierca, del Ter, de la Muga, etc. (ACB, 45).

Un aspecte que ens ha interessat bastant ha estat la representació dels canvis esdevinguts a la costa, en la forma dels aiguamolls o dels estanys, que actualment, en gran part, han desaparegut. Al mapa del comtat de Girona, només hem dibuixat els aiguamolls que hi devia haver a la desembocadura del Daró i l'antic estany de Sils dessecat modernament. Al volum dedicat als comtats d'Empúries i Peralada, en canvi, la importància de les terres d'aiguamolls era molt gran (ACEP, 28-31).

COMTES I SENYORS LAICS I ECLESIASTICS

Una de les formes més bones de veure la importància i la distribució dels dominis de qualsevol senyor és intentar de cartografiar-los, de traslladar-los sobre un mapa actual. De fet, els cartògrafs i historiadors, gairebé fins a la segona meitat del segle XX, s'havien dedicat sobretot o bé a situar topònims documentats en obres antigues o bé a reconstruir sobre mapes límits d'estats, de demarcacions o de senyories pretèrits.

La informació que tenim sobre l'època carolíngia és limitada, fet que impedeix que fem una reconstrucció de tot el territori. És impossible de saber qui tenia la jurisdicció o qui posseïa el poder dominical sobre tot l'espai estudiant. *Malgrat tot, podem fer una aproximació per tal de reconstruir els grans dominis dels senyors eclesiàstics i els dominis més importants dels comtes i d'algun gran senyor.*

A partir d'allò que ens diuen els documents ens fem una idea dels dominis que tenien els comtes al comtat de Girona. Veiem que posseïen grans dominis a la zona del Montnegre, de la Tordera, de Tossa, Llagostera i la Vall d'Aro. Eren grans dominis fiscals situats en terres que segurament a causa de llur perillositat havien restat força abandonades. També disposaven de drets en altres llocs, com pot ésser Caldes, les Guilleries, Palau-sacosta, Palafrugell, etc. La representació cartogràfica permet de conèixer aproximadament aquests dominis i permet d'intentar de conèixer el perquè d'aquesta distribució. Certament és més difícil de vegades saber si tot eren drets fiscals o bé també hi tenien importants drets dominicals.

Saber la importància dels grans senyors laics dominicals o terrers i dels grans senyors jurisdiccionals o banals, en època carolíngia, és difícil. És, però, un dels aspectes que caldria aclarir per conèixer més bé la societat i les

diferències que hi havia entre les diverses contrades. És per això que en relació amb els diferents comtats hem intentat de diferenciar els dominis dels fidels reials (que havien obtingut drets i terres ran de la concessió d'un privilegi reial) dels dominis dels altres grans senyors. Caldria també poder distingir els dominis dels fidels dels comtes, com els veguers comtals, dels dominis que depenien d'altres terratinents; això, però, és molt difícil.

El bisbe era un dels senyors més importants del comtat, tal com veiem en els mapes de dominis de l'*Atlas del comtat de Girona*. A més, tenia també drets notables als comtats veïns, que depenien de la mateixa seu. Si ens fixem en el mapa del bisbat (ACG, 75), veurem que disposava de grans dominis al comtat de Girona (Vall d'Aro, la Bisbal, etc.), al comtat de Besalú (Bàscaia, Fares i Roset, etc) i als comtats d'Empúries i Peralada (Ullà, Palou, etc.) Si a aquests drets hi sumem drets sobre els pasquers o pasturatges, drets sobre part de la moneda i el comerç, i altres drets eclesiàstics, resulten unes rendes superiors a les de qualsevol altre senyor. Així mateix, quan veiem aquesta informació traslladada sobre un mapa ens adonem de la situació estratègica de molts d'aquests dominis: la Bisbal era al límit dels comtats de Girona i d'Empúries i al costat de l'antiga via que unia aquestes dues ciutats; Bàscaia era en la cruïlla de tres comtats i en l'encreuament de dos grans camins; Fares i Roset era al costat d'un camí important, i a les portes de la capital del comtat de Besalú, Domeny era al costat del camí que des de Girona anava vers ponent, etc. Segurament, també caldria afegir entre els llocs amb un interès estratègic, amb vista a la defensa o al repoblament, les costes i les terres properes al litoral, com la Vall d'Aro, Ullastret, Ullà o l'Armentera.

La importància de traslladar sobre mapes els dominis territorials dels monestirs és prou evident. Ramon d'Abadal ja ens ho va mostrar fa anys en fer els seus magnífics mapes en blanc i negre dels dominis de l'abadia d'Eixalada-Cuixà.⁸ En el cas del territori de Girona, només cal que ens fixem en els dominis del monestir de Sant Medir-Amer, que s'allarguen al llarg del riu Ter, des de Susqueda, al comtat d'Osona, fins a Sant Pere de Càrcer, ja al comtat d'Empúries, tot passant per Amer i Anglès, i per Sant Andreu del Terri i Colomers (ACG, 85). Traslladar sobre un mapa la distribució de les diferents cel·les d'aquest monestir ens dóna una visió diferent del seu patrimoni.

⁸ R. D'ABADAL, "Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà", *Analecta Montserratensia*, VIII, 1954-1955, ps. 125-337

De fet, ja hem assenyalat altres vegades la importància dels monestirs, especialment als primers decennis dels segles carolingis, com a agents de l'autoritat pública.⁹ No és pas cap casualitat que algunes abadies controlassin valls senceres, demarcacions o possibles vegueries comtals, que rebessin “palaus” o “palols” o que, més endavant, s'instal·lessin en terres situades al costat de la costa, potser amb la finalitat d'ajudar a la seva organització. Les grans donacions fetes als cenobis per part dels reis francs i dels comtes dependents de la monarquia carolíngia o ja dels comtes de fet independents, demostren aquest estret nexce que hi havia entre les autoritats laiques i les eclesiàstiques en època carolíngia. La importància d'aquest nexce, que ens mostra l'església no sols com a institució religiosa sinó com a agent del poder, resta reflectida en el nombre de terres que depenien dels monestirs. Així, el monestir de Sant Feliu de Guíxols va consolidar-se gràcies al suport comtal i a la importància que podia tenir com a centre organitzador d'aquesta zona del litoral, situada al capdavall de la Vall d'Aro (ACG, 81).

PARRÒQUIES

L'aportació de la cartografia històrica a la reconstrucció de la xarxa parroquial és fonamental. És prou conegut que en època carolíngia s'esdevingué la creació d'una xarxa parroquial atapeïda i la difusió del pagament dels delmes.

Reconstruir l'organització parroquial de vegades és difícil. Aquests darrers decennis s'han fet aportacions molt notables en relació amb la plana de Vic; s'han publicat nombrosos treballs en què s'estudien detalladament els límits i els masos de cadascuna de les parròquies.¹⁰ A l'hora d'estudiar la xarxa de parròquies a la rodalia de Girona, cal esmentar la donació del bisbe Teotari (o Teuder) de l'any 887. Si traslladem la llista d'esglésies sobre un mapa veurem que aquestes parròquies que sabem que depenien directament de la seu ocupaven un sector notable del Gironès, a l'oest i al sud de a capital (vegeu ACG, 75 i 77).¹¹

⁹ J. BOLÒS, “El monestir com a institució feudal”, *Temps de monestirs. Els monestirs catalans entorn l'any mil*, Barcelona, 1999, ps. 68-89; J. BOLÒS, “Dominis monàstics i organització del territori a l'edat mitjana”, *Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, III, Lleida, 1999-2000 (en curs de publicació).

¹⁰ Vegeu: J. PLADELASALA, “La parròquia de Muntanyola”, *Ausa*, vol. I, 1952-1954, ps. 153-157; A. PLADEVALL, “Parròquia de Sant Genís de Taradell”, *Ausa*, vol. I, 1952-1954, ps. 346-352; A. PLADEVALL, “Parròquia de Santa Eugènia de Berga”, *Ausa*, vol. I, 1952-1954, ps. 436-443; i molts altres estudis publicats els anys següents, per J. Pladelasala, A. Pladevall i R. Ordeig, en aquesta mateixa revista de Vic.

¹¹ Un error ha fet que a ACG, 77 les esglésies vermelles constin com a primerenques, quan és al revés.

Al mapa de l'*Atles del comtat de Girona* de les pàgines 38-39, hem diferenciat les esglésies amb una advocació d'època visigòtica de les que tenen una advocació gàl·lica, introduïda per tant després de la conquesta carolíngia. Mentre moltes advocacions visigòtiques són a prop de la capital, la majoria de les esglésies dedicades a sants gàl·lics són situades en indrets marginals. Veiem perfectament que gairebé totes les esglésies del pla de Girona o bé són visigòtiques, o bé tenen una advocació de l'Antiguitat, com Santa Maria, Sant Pere, Sant Andreu, Sant Joan o Sant Cristòfor.

UNA CIUTAT

En fer el mapa de la ciutat de Girona en època carolíngia hem intentat de relacionar diverses realitats. D'una banda, les restes arqueològiques, les construccions antigues, com poden ésser les muralles romanes. D'altra banda, hi hem inclòs, com a fons, la planimetria de la ciutat actual. Així mateix, hi hem assenyalat, amb un color diferent, les zones que segurament eren edificades durant aquests segles immediatament anteriors a l'any 1000. Finalment, hem situat aquelles informacions concretes que ens aporten els documents i que fan possible de conèixer una mica més el paisatge urbà.

Tot això ens permet de veure gràficament l'existència d'una ciutat on el passat romà tenia un pes molt important. Els treballs arqueològics han fet pensar, però, que l'època carolíngia va portar que aquesta ciutat, que fins al 801 fou situada en terra de frontera, es tanqués més rere les muralles romanes. Així, a l'inici d'aquesta etapa, el centre religiós es traslladà de l'exterior cap a l'interior de la muralla. La seu episcopal de Santa Maria va adquirir una gran importància, tal com era normal a les ciutats europees de l'alta edat mitjana. Així mateix, un primer creixement urbanístic també es degué produir en aquest sector proper a la seu episcopal, prop de la qual es degué construir el palau episcopal i, més tard, un hospital. Segons J. M. Nolla i J. Sagraera, aquest fet va provocar el desenvolupament urbà d'aquest sector proper a la seu, ja durant la primera època carolíngia.¹²

Fruit d'aquest desenvolupament primerenc degué ésser la creació d'un primer mercat, un mercadell, en un espai interior, proper al portal septentrional, on hi havia també les esglésies de Sant Genís i on sembla que es bastí l'efímer monestir de Santa Maria de les Puelles.

¹² J.M. NOLLA – J. SAGRERA, "Girona. La ciutat carolíngia", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, 1999, ps. 77-79.

Aviat, però, també prengueren importància altres edificis situats fora les muralles. Així, l'església de Sant Martí Sacosta i el monestir de Sant Pere de Galligants, que tingueren poc després un pes important com a pols d'atracció, arran del desenvolupament dels nous burgs de la ciutat, sobretot als segles XI i XII.¹³

CONCLUSIONS

Amb aquestes ratlles hem volgut assenyalar la importància que pot tenir la cartografia històrica per poder entendre més bé la història. Han passat molts anys en què els estudis d'història de Catalunya eren orfes d'un treball cartogràfic paral·lel. Mentrestant, aquest interès per la cartografia i la valoració de la necessitat de fer mapes existia en altres països europeus, com Anglaterra, Alemanya o França. Ara, finalment, sembla que aquesta limitació ha estat superada i, per sort, molts historiadors dediquen molts esforços a traslladar la informació, continguda als documents escrits o obtinguda mitjançant prospeccions, sobre mapes.

Cal tenir també present que la historiografia que neix acompanyada de mapes ens mostra un passat on l'espai i el territori tenen una importància diferent, on s'endevina un interès molt més gran per l'organització d'aquest territori. En estreta relació amb el desenvolupament de la cartografia històrica trobem un desenvolupament no només de la història de la distribució dels dominis senyoriais o de les divisions administratives, sinó també de la història del paisatge i de les formes de poblament.

En relació amb el territori proper a la ciutat de Girona, l'aparició dels tres volums dels "Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia" ha representat un esforç per fer avançar el coneixement d'aquesta època, no tan fosca i llunyanana com pot semblar. La riquesa de documents que s'han conservat d'aquests darrers segles del primer mil·lenni ha permès intentar de refer un territori amb tota la seva diversitat i intentar de mostrar la seva xarxa de poblament, la seva economia o els grans dominis laics i eclesiàstics que hi havia. D'aquí a uns anys, esperem podem comparar els resultats obtinguts en relació amb els quatre comtats del bisbat de Girona, amb els resultats reflectits als nous volums que s'hauran publicat, dedicats als restants comtats de la Catalunya carolíngia.

¹³ Els burgs de l'edat mitjana central es construïren precisament al voltant de Sant Feliu, de Sant Pere de Galligants, a l'Areny, sota Sant Martí Sacosta. Vegeu mapa de la pàgina 4 del llibre: J. CANAL – E. CANAL – J.M. NOLLA – J. SAGRERA, *Girona comtal i feudal (1000-1190)*, Girona, 1996.